

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ДЕРГУНОВА ОЛЬГА ІГОРІВНА

УДК 340.115:34.06(043.3)

**ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТИП ПРАВОРОЗУМІННЯ:
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ГЕНЕЗИСУ І ТРАНСФОРМАЦІЙ**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор
МИКОЛЕНКО Олександр Іванович,
Одеський національний університет імені
І. І. Мечникова, завідувач кафедри адміністративного
та господарського права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ЛАДИЧЕНКО Віктор Валерійович,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України, завідувач кафедри
міжнародного права та порівняльного правознавства;

кандидат юридичних наук, доцент
МАКАРЕНКОВ Олексій Леонідович,
Запорізький національний університет,
заступник декана юридичного факультету
з міжнародної діяльності, доцент кафедри історії
і теорії держави та права.

Захист дисертації відбудеться «21» лютого 2020 року о 13:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.04 Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 253.

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, чит. зала № 12.

Автореферат розіслано «20» січня 2020 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Л.М. Чуприна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблемою сучасних держав залишається недостатня кореляція між створеним нею законодавством і реальними правовими закономірностями, які обумовлюють соціальний прогрес. Відсутність таких зв'язків на етапі правотворення зумовлює порушення принципу верховенства права під час правозастосування й інших форм правореалізації. Суб'єкти права опиняються у ситуації, коли справедливість, прийнятність, доцільність, актуальність та інші важливі характеристики норм чинного законодавства ними не спостерігаються, а відшукуються через судові чи інші, часто неправові, процедури. При цьому, на кожній ланці окреслених взаємовпливів права, законодавства і суб'єктів, на яких воно поширюється, ключове значення мають психологічні чинники. Саме рефлексія людини відносно самої себе як індивіда, так і як екзистенційного центру колективу (колегіального органу публічної влади та ін.), зумовлені цим мотивації, сприйняття, переконання, установки, психологічні стани, пізнавальні процеси визначають відношення до права і місця людини у ньому, а також оцінки антроповимірності чинного законодавства, зокрема можливості (необхідності) дотримання, виконання, використання і застосування права. Ігнорування психологічного виміру права призводить до його відстороненості відносно поведінки суб'єктів та втрати ефективності держави.

Психологічні складові генезису права у реальному житті не стали, а перманентно змінні величини, будучи однаковими в основі, вони диференціюються у деталях унікальної психології кожних окремих особистостей, організацій, націй; на тлі конкретно-історичних умов розвитку. Отримане обґрунтування нових уявлень про трансформації взаємозв'язків права і психології людини являє собою позитивну перспективну основу для вирішення нагальних проблем правового регулювання в умовах соціального прогресу. На основі цього можливе переосмислення чинних законодавчих концептів, категорій та конструкцій, зокрема тих, якими просякнута правова дійсність в Україні, з метою її покращення, подолання тривалої транзитивності та перманентного підтримання у стані відкритості прогресу. Досягненню таких цілей сприяють знання з психології як української нації, так і тих суб'єктів права, які суттєво впливають на тенденції розвитку у глобалізованому світі, посилюють вразливість правових можливостей людини перед викликами сучасних проблем винайдення достатніх ресурсів для всебічного духовного розвитку особистості в умовах капіталістичного способу виробництва, зокрема у межах транснаціональних корпорацій, та зумовлених ним способів організації та здійснення публічної влади в інтересах економічно панівного класу.

Отже, описані стани, процеси та взаємозв'язки психології і права у сучасному світі обумовлюють актуальність цього дослідження. Переосмислення правових образів, ідей, установок, переконань, відчуття, страхів, волі до дії на рівні індивідуальної психології сприятиме подоланню проблем відірваності права від людини та створенню ефективного правового забезпечення соціального розвитку, зокрема в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проведено згідно з: планами наукових досліджень Економіко-правового факультету ОНУ імені І. І. Мечникова на 2018–2022 рр. «Право в умовах глобалізації (основні тенденції розвитку)» (номер державної реєстрації: 0118W006475); Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук на 2014–2018 роки, затверджених постановою Президії НАН України від 20.12.2013 р. № 179 (пункт 3.4.2.5). Дисертація безпосередньо пов'язана з реалізацією Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», схваленої Указом Президента України 12 січня 2015 р. № 5. Крім цього, тема дисертації відповідає Стратегії розвитку наукових досліджень НАПрН України на 2016–2020 рр., затвердженій Постановою загальних зборів НАПрН України 3 березня 2016 р.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертації полягає у виробленні теоретичних засад генетичних і трансформаційних основ психологічного типу праворозуміння, й розробці на цій основі рекомендацій щодо вдосконалення реалізації права як наслідку психічних переживань кожного, у різних сферах суспільних відносин.

Для реалізації зазначеної мети, необхідно виконати такі *завдання*:

- окреслити історіографію дослідження проблем генетичних та трансформаційних основ психологічного типу праворозуміння у вітчизняній та зарубіжній правовій доктрині, а також його етапів із формулюванням специфічних рис кожного;
- визначити сутність, основні ознаки і поняття психологічного типу праворозуміння для з'ясування природи позначуваного ним феномену, формулювання відповідної юридичної дефініції та відмежування її від суміжних понять;
- охарактеризувати психологічні складові структури особистості у праві;
- з'ясувати взаємозв'язки психічних станів та процесів людини з правом;
- розкрити психологічні властивості людини у змісті правосвідомості та правової культури;
- встановити деформації та інші негативні різновиди психологічних відхилень розуміння права;

– визначити зміст основних типів соціально й антропно прийнятних трансформацій правових складових психології особистості та напрями її вдосконалення.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що стають наслідком сукупної дії психіки індивідів, які осмислюють права, генетичні й трансформаційні основи такого осмислення.

Предметом дослідження є теоретичні основи генезису і трансформацій психологічного типу праворозуміння.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять загальні та спеціальні методи наукового пізнання, застосування яких зумовлено системним підходом, що дало змогу цілеспрямовано та комплексно вивчити і розкрити тему дисертації та зумовлену нею проблематику. *Діалектичний метод* пізнання трансформації уявлень про психологічний тип праворозуміння дав змогу розглянути феномен такого роду в його розвитку та взаємозв'язку з низкою суміжних понять у теорії права, виявити усталені напрями і закономірності дії його механізмів. За допомогою *методів формальної логіки* (аналізу і синтезу, індукції та дедукції, узагальнення, абстрагування та ін.), визначено елементи механізмів психологічного типу праворозуміння, характеристики основних правових категорій і конструкцій за темою роботи, здійснено зіставлення останніх та сформульовано висновки. Застосування *історико-правового методу* у межах історичного підходу уможливило розкриття правових особливостей та закономірностей виникнення і становлення, сучасного стану та етапів розвитку уявлень про психологічний тип праворозуміння у вітчизняній і зарубіжній правовій доктрині (підрозділ 1.1). У межах системного підходу використано *системно-структурний метод* для з'ясування компонентів дефініції «психологічний тип праворозуміння», а також *структурно-функціональний метод* – для визначення напрямів дії психологічного типу праворозуміння (підрозділи 3.1 і 3.2). Міжгалузевий характер об'єкта, що досліджується, зумовив застосування інших наукових підходів: органічної єдності теорії й практики (розділи 2, 3), поєднання критичного і раціонального (розділи 1–3), єдності логічного та системного підходів. *Логіко-семантичний метод* використано для формулювання дефініційних конструкцій, визначення сутності та змісту понять, обрання оптимальних для них термінів «праворозуміння», «правосвідомість», «психологічний тип», «правова культура», «мислення», «воля», «емоції», «почуття», «духовність», а також для встановлення особливостей семантичної структури юридичних термінів та їхніх граматико-синтаксичних взаємозв'язків у наукових текстах (підрозділи 1.2, 2.1, розділ 3); *порівняльно-правовий* – для визначення специфіки трансформацій, інтерпретації нових компонентів правових явищ, розкриття детермінації їх іншими проявами культури (релігії, естетичними смаками, економічними

умовами та ін.), взаємозв'язків та уніфікації культурних феноменів різних суб'єктів у межах психологічного типу праворозуміння (підрозділ 2.3, розділ 3); *метод моделювання* – під час розроблення пропозицій з удосконалення практик осмислення права на рівні індивідуальної свідомості та їх практичного застосування (підрозділ 3.2), герменевтичний і формально-догматичний – для інтерпретації думок учених і текстів законодавчих актів. Застосування *синергетичного методу* дало змогу врахувати під час аргументації думок та відобразити у висновках у роботі мінливість та багатовимірність як соціальної природи людини, так і суспільних відносин, у яких вона самореалізується. Цей метод допоміг розкрити сутність незмінної егоїстичної природи людини, її множини у вигляді перманентних соціальних трансформацій та взаємних впливів індивіда і соціуму, а також елімінувати зі змісту таких сутностей та зв'язків їхні несправжні імітації, зумовлені прагматичними цілями та прихованими під ідеологічними гаслами про свободу, прогрес, демократію тощо (розділ 3).

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять наукові праці та навчальні матеріали в галузі теорії права та держави, філософії права, педагогічних, психологічних, медичних, філософських та філологічних наук, зокрема, таких учених, як: О. В. Авраменко, С. І. Алаїс, С. С. Алексєєв, Д. В. Андрєєв, Н. В. Антонова, Ю. М. Антонян, О. О. Бантишева, Н. В. Борисова, С. В. Бородін, Є. В. Булигін, І. В. Бухарова, Р. В. Вереша, Г. Д. Гурвич, С. Д. Гусарєв, В. Н. Жуков, А. Л. Золкін, Г. А. Іванов, М. В. Ізмайлова, Н. В. Ісаєва, І. М. Коваль, В. С. Ковальський, Н. В. Коврига, М. І. Козюбра, А. М. Колодій, Л. О. Корчевна, М. В. Костицький, В. В. Ладиченко, Е. Ланде, С. В. Легкоступ, А. І. Луцький, О. Л. Макаренков, С. І. Максимов, О. Л. Мартенко, О. О. Мережко, П. Є. Михайлів, М. П. Музика, Г. А. Нанейшвілі, Е. Л. Носенко, Ю. М. Оборотов, В. А. Ойгензіхт, В. І. Павлов, Г. В. Перетятко, Л. І. Петражицький, М. А. Півень, Ю. В. Підгорецький, О. С. Полякова, О. В. Прижбило, П. М. Рабінович, О. В. Рудзінські, Л. Т. Рябовол, М. В. Савчин, О. В. Скрипнюк, С. С. Сливка, Д. А. Сторожук, Т. І. Тарахонич, В. Я. Тацій, М. С. Тимашев, О. В. Тимошина, О. Д. Тихомиров, Е. Фітгіпальді, Т. О. Цавалюк, Г. Л. Шидлер, І. О. Шинкаренко, А. П. Щапов, В. С. Юрчук та інші.

Нормативною основою дослідження є Конституція України, закони України, міжнародні договори, рішення та висновки Конституційного Суду України, нормативно-правові акти Президента України, Кабінету Міністрів України, Європейського Союзу, а також відповідне перспективне законодавство України з питань, які відповідають темі дослідження.

Емпіричну основу дослідження становлять офіційні статистичні дані, акти органів публічної адміністрації та рішення органів судової влади.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим комплексним правовим дослідженням, у якому, з

використанням необхідних методів наукового пізнання, здобутків вітчизняної і зарубіжної юридичної науки, урахуванням положень чинних національних та міжнародних нормативних актів, законопроектів, окреслено теоретичні та практичні проблеми генетичних і трансформаційних основ психологічного типу праворозуміння, визначено напрями реалізації психологічних знань у праві, обґрунтовано перспективи формування та розвитку права як психологічного феномену, зокрема на прикладах вітчизняної правової реальності. За результатами дослідження, сформульовано й обґрунтовано низку концептуальних положень, висновків і пропозицій, що відрізняються науковою новизною і мають важливе теоретичне та практичне значення, зокрема:

вперше:

– визначено історіографію розроблення проблем природи генетичних і трансформаційних основ психологічного типу праворозуміння у вітчизняній та зарубіжній теоретико-правовій доктрині, у зв'язку з чим виокремлено три її етапи: перший (класичний) тривав до середини ХХ ст., другий (гуманітарний) – до кінця ХХ ст.; третій (трансформаційний) розпочався на початку ХХІ ст. і триває дотепер. Кожен з цих етапів має свою специфіку, що дало змогу простежити тенденцію до спеціалізації доктринальних тематичних досліджень, яку необхідно посилити, одночасно враховуючи здобутки вітчизняної та зарубіжної правової науки;

– сформульовано поняття «психологічний тип праворозуміння»: пізнання права інтелектом, емоціями/почуттями, волею та іншими ресурсами екзистенційного потенціалу людини, що має на меті вираження природи права як концентрованого виразу загальнолюдських цінностей і балансу індивідуальних та колективних інтересів, створення та реалізацію на цій основі законодавчих норм (позитивного права), формулювання у свідомості кожного (абсолютної більшості громадян) вірних переконань та позитивного усвідомленого (осмисленого) ставлення до таких норм, провокування релевантної їм соціально активної правомірної, конструктивно пасіонарної поведінки;

– окреслено пропозиції щодо утвердження принципів позитивних трансформацій психології розуміння права – вільний правовий розвиток кожного необхідна умова вільного правового розвитку усіх; визнання і дотримання загальнолюдських цінностей та загальноправових принципів права; відкритість суспільств для наслідування конструктивних ідей будь-кого та надання їм загальнообов'язкового характеру; добровільне та безперервне самовдосконалення людини правової (*homo juridicus*); забезпечення балансу антропності та соціовимірності права; достатня активність держави, суб'єктів громадянського суспільства та інших у сфері розвитку високої правової культури кожного; паритетне співробітництво націй на правових засадах;

удосконалено:

– наукові положення про психологічні складові структури особистості у праві як сукупності інтелектуальних (здібностей у пізнанні та вирішенні правових проблем), емоційних і чуттєвих (імпульсивні реакції людини на правову ситуацію загалом, заснований на відображенні у свідомості значущості зовнішніх впливів, та, відповідно, відображення стійкого емоційного відношення до конкретного суб'єкта чи об'єкта права, часто неусвідомлене, обумовлене як індивідуальним психічним розвитком, так і соціальними стереотипами), а також вольових властивостей (свідомої, цілеспрямованої психічної активності, спрямованої на реалізацію психічних властивостей у діяннях), які у різних стандартизованих варіаціях групуються у чотири групи темпераменту, що стає основою для формування характеру відношення до світу права;

– визначення взаємозв'язків психічних станів та процесів людини з правом, як вияв індивідом на конкретний момент часу образів, бажань, прагнень, потреб, інтересів, потягів, пристрасті тощо, правової спрямованості цих виявів у поведінці особистості, її вибіркове ставлення до правової дійсності, що ґрунтується на наявних у правосвідомості образах навколишнього світу: відчуття, сприйняття та уявлення, розуміння, запам'ятовування тощо;

дістали подальшого розвитку:

– загальні правові положення, які стосуються психологічних властивостей людини у змісті правосвідомості та правової культури: концепт правосвідомості як система понять, поглядів, уявлень і почуттів чинного або бажаного юридичного права, а також діяльності, пов'язаної з цим правом, у міжсуб'єктній сфері сягає рівня правової культури як спільних духовних і матеріальних надбань з юриспруденції, що трансформує індивідуальну психологію, усуспільнює її відповідно до спільних цінностей людського життя, системи правових концептів, тобто особливих смислів, які утворюють усвідомленість руху між правовими та неправовими рефлексіями. І правосвідомість, і правова культура сфери ідеального, зразки, у яких втілено природу права, і до яких у реальному житті прагне людина у межах своїх екзистенційних та психологічних можливостей, зокрема талантів;

– наукові положення про негативні різновиди психологічних відхилень розуміння права: деформації інтелектуального, сенситивного і/або вольового змісту, обумовлені відсутністю засвоєння знань про актуальні норми права, практики їхньої реалізації відповідно до цінностей, що відображені у принципах права, та обставин справи, які вимагають вмілого поєднання як законодавчих норм, так і загальноправових принципів. Наявний у людини рівень правової культури втрачає своє значення внаслідок психологічних вад, що спонукають її у реальному житті перекручувати факти,

їхню інтерпретацію; спрощувати оцінки юридичних ситуацій або переоцінювати дієвість права; викривляти правовий зміст під час застосування законодавчих норм; ігнорувати необхідність розвитку знань (умінь, навичок) з конкретного правового питання та завищувати ступінь власної юридичної підготовки.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять науково-теоретичний і практичний інтерес та можуть бути використані у:

– *науково-дослідній сфері* – для розробки теоретичних і практичних проблем урахування знань про психологічні властивості людини як суб'єкта пізнання права, його конструктивної дії та відображення цього у результатах наукових досліджень та про механізми психологічного сприйняття одержаних результатів наукових досліджень у правотворчості та правореалізації;

– *правотворчості* – під час удосконалення чинних і розроблення нових нормативно-правових актів будуть використані знання про психологічні якості людини, її здібності до врахування позитивних змін суспільних відносин, їхнього адекватного відображення в актах нормотворчості та їхнього впливу на правосвідомість суб'єктів;

– *правозастосуванні* – з метою підвищення ефективності діяльності органів публічної влади у різних сферах правового життя за рахунок набуття нею рис психологічної антроповимірності;

– *навчальному процесі* – під час підготовки навчально-методичних матеріалів, у проведенні лекційних та практичних занять із таких навчальних дисциплін, як «Історія політичних і правових учень», «Теорія держави і права», «Філософія права», «Юридична психологія», «Юридична деонтологія», «Лінгвістика права», «Оперативно-розшукова діяльність», «Кримінальний процес», «Кримінологія» та інших (акти впровадження Одеського національного університету імені І. І. Мечникова від 23.09.2019 р., Запорізького національного університету від 30.08.2019 р.).

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження, його основні висновки та рекомендації оприлюднені на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики» (м. Одеса, 12–13 серпня 2016 р.); «Законодавство України у світлі сучасних активних реформаційних процесів» (м. Київ, 14–15 жовтня 2016 р.); «Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Запоріжжя, 27–28 травня 2016 р.); «Юридичні наукові дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства» (м. Київ, 7–8 квітня 2017 р.); «Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування» (м. Запоріжжя, 27–28 жовтня 2017 р.); «Право як ефективний суспільний регулятор» (м. Львів, 17–18 лютого 2017 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження висвітлено у дванадцяти наукових публікаціях: п'яти статтях – у вітчизняних наукових фахових виданнях; одній статті – у закордонному науковому періодичному виданні; шести тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, логічно об'єднаних у сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 240 сторінок, з них основного тексту – 207 сторінок. Список використаних джерел налічує 306 найменувань і займає 33 сторінки. Додатки розміщено на чотирьох сторінках

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; встановлено мету та завдання роботи, визначено її об'єкт і предмет, методологічну, нормативну та науково-теоретичну основу; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено дані про їх апробацію та публікації, а також про структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Історіографічні і теоретико-методологічні засади дослідження проблем генезису і трансформацій психологічного типу праворозуміння» складається з двох підрозділів, у яких викладено історіографію та обґрунтовано авторський підхід до розуміння методології дослідження, сутності, ознак і поняття психологічного типу праворозуміння, його співвідношення з іншими теоріями праворозуміння.

У підрозділі 1.1 *«Історіографія та методологія дослідження феномену психологічного типу праворозуміння в українській та зарубіжній доктринах»* встановлено, що теорія психологічного праворозуміння була створена Л. Й. Петражицьким на поч. ХХ ст., а отримала ґрунтовний розвиток і популяризацію у численних роботах його послідовників Л. Кнаппа, П. Сорокіна, А. Росса, Г. Тарда та інших. Час виникнення цієї теорії пов'язаний з тогочасними процесами становлення психології як самостійної галузі знань.

Сутність і процес трансформації ідей психологічної теорії права знайшли своє відображення в українській правовій думці, що представлена у наукових публікаціях таких учених: В. В. Дудченко, яка дослідила емотивну природу права; Л. О. Корчевої – співвідношення моралі і права на тлі імперативно-атрибутивних емоцій та інших концептів психології; О. О. Мережка – зміст зазначеної теорії та її вплив на розвиток міжнародного права; та багатьох інших.

Підкреслено визначальний вплив польської політико-правової думки на розвиток психологічного підходу до осмислення права, зокрема: А. Койдер присвятив низку своїх праць дослідженню феноменів позитивного закону та інтуїтивного права, ролі держави у забезпеченні дії права; Д. Ковальські, Б. Кушмерчик, К. Мотика і С. Точович – ідеї засновника психологічної теорії права та методологію її пізнання; І. Хейос – психологічні методи в праві та інші.

Акцентовано на увазі вчених з багатьох інших країн до розгортання та аргументації психологічних ідей у праві. Відзначено, що періодизація досліджень психологічного типу праворозуміння починається від початку ХХ ст., коли вже накопичилася критична маса ідей щодо психологічного підходу до осмислення права, яка була перетворена на єдину теорію, що трансформувалася відповідно до загальних трендів розвитку юридичної науки у світі.

Визначено, що предмет дослідження обумовив використання антропологічного підходу як базового, для вивчення зав'язків психології і права, що поєднаний з методологічним інструментарієм аксіології, біхевіоризму, синергетики, герменевтики та ін.

У підрозділі 1.2 *«Сутність, ознаки і поняття психологічного типу праворозуміння, його співвідношення з іншими теоріями праворозуміння»* встановлено внутрішню цілісність якостей психологічної теорії пізнання природи права та визначено її наукові категорії.

Доведено, що цей тип осмислення права складає важливу частину методологічної основи загальнотеоретичних юридичних наук. Його застосування дає змогу розкрити сутність права в межах предметної сфери психології, а тому займає окреме місце в системі інших теорій пізнання й розуміння права, перебуваючи з ними у тісних взаємозв'язках. З'ясовано, що знання з психології допомагають оновити теорію права і держави через свідому елімінацію суб'єктивного у пізнанні, врахування його впливу на істину та уникаючи контпродуктивної дії догматики права. Уточнено, що екзистенційний центр уособлює людина, а не держава, політичні сили чи інші організації. Сутність права антроповимірна, його генезис детерміновано психічними процесами людини, їхніми множинними зв'язками як між собою, так і з зовнішнім середовищем, відповідно формальні та соціально-змістовні характеристики права концептуалізуються правовою свідомістю людей.

Відмежовано зміст психологічного типу праворозуміння від соціологічного, позитивістського, юснатуралістського, історичного, аналітичного, інтегративного типів осмислення права. Обґрунтовано необхідність урахування переваг кожної з наявних шкіл праворозуміння для всебічного розвитку юридичної науки, ефективного творення і застосування законодавства на базі обґрунтовано визначених інтуїтивних, раціональних та

інших антропних рис права. Підкреслено, що ознаки поняття психологічного типу праворозуміння являють собою психологічні чинники, що визначають пізнання, розуміння, відтворення людьми правових норм за рахунок власних психологічних здібностей, що перетинаються з правом у сфері об'єктивної дійсності природного стану речей та явищ, пізнаючи одне одного та взаємозбагачуючись.

Розділ 2 «Елементи змісту психологічного типу праворозуміння та їхні внутрішні взаємозв'язки» складається з трьох підрозділів, присвячених сучасному розумінню поняття, видів і когнітивного потенціалу психічних процесів людини у праві, концепту та особливостей психічних станів як складових психологічного типу праворозуміння, а також взаємозв'язків психічних процесів та станів на рівні правосвідомості.

У підрозділі 2.1 *«Поняття, види і когнітивний потенціал психічних процесів людини у праві»* розглянуто поняття, види та розкрито пізнавальні можливості людини у праві, що обумовлені емоціями, почуттями, розумом, та волею, їхнім поєднанням, яке стимулює уяву і створює модель поєднання у праві особистісного із соціальним.

Акцентовано, що психічні процеси являють собою передумови пізнавального процесу суб'єкта. Вони спираються на соціально-історичні цінності при конструюванні об'єктивної реальності права та пошуку істини у ньому. Людина об'єктивує правовий простір, зважаючи на свої цивілізаційно обумовлені мотивації. Спрямовання на право як об'єкт своїх когнітивних можливостей у часі і просторі, також частина самореалізації суб'єкта пізнання, що виявляє його онтологічну природу та перетворює правову матерію. Доречно проводити верифікацію одержаних людьми результатів крізь призму їхнього буття, враховуючи поступовість раціонально-інтуїтивного пізнання, що задає контекст інтерпретацій та оцінок, а також історичну відносність й багат шаровість істини.

Відзначено, що через психічні процеси людина відшукує у собі еквівалентні природі об'єктивного права відгуки на рівні емоцій, почуттів, мислення, волі, духовності. Обов'язковий та необхідний зв'язок між цими психічними процесами – єдино можливий спосіб реалізації суб'єктом своїх когнітивних можливостей щодо права. Водночас будь-яке порушення і/або погіршення природних взаємозв'язків у психіці людини спричиняє нерозуміння права, його порушення.

У підрозділі 2.2 *«Концепт та характерні особливості психічних станів як складових психологічного типу праворозуміння»* сформульовано дефініції та визначальні характеристики психічних станів як системних утворень. Встановлено, що у структурі цього психічного явища містяться фізіологія, психічні переживання на рівні органів чуття та їхнього раціонально-вольового

опанування, а також їхня соціальна детермінованість у поведінці як усвідомленої, так і підсвідомої.

Запропоновано визначати психічні стани людини у праві як психічний та як психологічний чинники проявів органічної та функціональної природи психіки людини відносно права. Біологічний і соціально-правові простори – відповідники цих чинників, реалізуються людиною через її ролі у правових відносинах. Поєднання уявлень про право зі своєю людською природою об'єктивується у щоденних психічних станів індивідів. Виклики суспільства, вихід за межі права і творчість людини – специфічні умови кризових станів для суб'єкта права, який у підсумку виходу з кризи, або покращив правові відносини, їхні моделі, або погіршив їх, порушивши фундаментальні правові цінності. Психодинаміка повсякденного життя людини відбувається у загальних рамках права, які на рівні індивідуальної психології, набувають у кризові моменти афективних форм, перетворюються на тривалі невротичні стани, фрустрації, змінені стани правосвідомості, вищі чуттєві стани духовності. Психічні властивості людини складають суть її особистісних інструментів, які дозволяють їй через власні переживання, змінювати психічні стани (тривогу, депресію, афект, почуття провини, агресію, фрустрацію, тривожність тощо), правила і керувати відносинами. Цей спосіб людина використовує для трансцендентальних переходів за межі правових ситуацій та власних мотиваційних складових задля вдосконалення права і правових відносин. Усвідомлені та неусвідомлені емоції, їхній зв'язок з розумом основні складові соціально-правової адаптації людини у праві.

У підрозділі 2.3 «Взаємозв'язки психічних процесів та станів на рівні правосвідомості» проаналізовано поняття правосвідомості як результату спільної дії психічних процесів та станів, що спрямовані на оцінку та осмислення проблем правового характеру відносно владної особистості та соціуму загалом.

Акцентовано, що теоретичні знання та емпіричний досвід у складі індивідуальної правосвідомості – результат внутрішньо-психічних переживань людини, трансформацій її психічних процесів. Інтеграційним явищем цього типу психічних явищ стає колективна правосвідомість та зумовлений нею правопорядок. Встановлено, що суспільства мають різні стани як моральної, так і правової свідомості, які засновані на різних рівнях розвитку систем правових регуляторів, динаміці переходів природного права у законодавство, змісту взаємопроникнення та інших співвідношень права та моралі.

З'ясовано, що внутрішньо-психічні індивідуальні переживання складають основи суперечностей із суспільною свідомістю, вони заперечують усталене у праві, живлять його антропною енергією, яку держава спрямовує у напрямку соціального прогресу. Психічне життя людини, емоційно детерміноване її минулим досвідом, спрямоване на задоволення її потреб та

інтересів, виражає відношення людини до права, його бажаних змін. Наголошено, що правосвідомість невіддільна від індивіда та виражає її внутрішні психічні стани перебігу емоційно-чуттєвих, раціонально-когнітивних, вольових, інтуїтивних та інших психічних процесів з приводу права як системи загальнообов'язкових норм на різних етапах життя людини. Усвідомлення кожним змістовного наповнення правил на підставі загальнолюдських цінностей та процедур їхнього практичного втілення, виступає єдиним джерелом формування права. Ідеологічний рівень правосвідомості корелює з її психологічним рівнем, будучи попередньо пережитим в усіх суттєвих моментах досвідом, та виявляючи наслідки верифікації його істинності емоційно-чуттєвими складовими психіки.

Розділ 3 «Психологічні трансформації розуміння права та їхній вплив на відтворення й розвиток правової культури» складається з двох підрозділів, присвячених елементам відображення психічних явищ у різних видах правової культури, а також змісту й варіантам антропо-психологічних деструкцій правової культури.

У підрозділі 3.1 «Складові відображення психічних явищ у різних видах правової культури» проаналізовано поняття, ознаки та види комбінацій елементів психіки людини, що утворюють психологічну основу різноманітних рівнів правової культури, та сформульовано напрям її підвищення.

З'ясовано, що правова культура інституціоналізується через унікальні прояви психічних явищ людей, об'єктивується у поведінці та законодавстві, зокрема через артикуляцію й формалізацію державою правових думок, зразків поведінки у нормах права. Визначено, що навчання та виховання – виняткові способи передачі та вдосконалення правової культури. Правова соціалізація орієнтує на залежність людини від рівня цивілізації, до якого вона належить. Людина не може отримати від суспільства більш високих правових якостей, аніж мають його найкращі представники, до яких вона має комунікаційний доступ. Групова правова культура детермінує значною мірою відповідну культуру на рівні індивідуальної психології.

Множина культур у часовому вимірі як переданої правової інформації, так і її реципієнта, орієнтує на тривкість переданих зразків, необхідність перманентного оновлення інформації про прийнятні для прогресу юридичні механізми перебігу суспільних відносин, консервативність правових звичок і традицій, їхню інерцію та тенденції розвитку права. Якісний бік правової культури у розрізі психічних якостей людини, різних соціальних умов формування її юридико-психічної зрілості та подальшої самореалізації виявляє різні рівні оволодіння нею від пересічного до наукового. Неоднакові типи та різні соціальні ролі у підсумку зумовлюють елементарне або майстерне відтворення та реалізацію правових норм, професійне створення нових знань про право і практики його реалізації.

У підрозділі 3.2 «Антропо-психологічні деструкції правової культури та їхні варіації» визначено зміст та види конструкцій психологічних трансформацій, що руйнують або суттєво послаблюють на особистісному рівні сталі ідеї, уявлення, переконання про правові цінності та їхнє втілення у соціальних практиках через власний приклад.

Встановлено, що психологічні переживання та сформовані на цій підставі вихідні установки у свідомості людини становлять мету і завдання пізнання права, активної обробки навколишньої правової інформації, визначення адекватних обставині способу і характеру діянь. Поєднуючи у собі мету права або заперечуючи її, людина діє відповідно до правових стандартів чи ігнорує їх. Відбір важливих для ухвалення потрібного людині рішення фактів задіює її інтелектуальні та інші психологічні здібності. Руйнівний вплив виявляють підсумки такої синергії, біфуркаційні відгалуження якої не вписуються у систему правових цінностей соціуму.

Акцентовано, що різновиди відхилень психіки людини у правовому житті не вважаються досягненнями культури, якщо усувають загальнолюдські цінності та не зумовлюють розвиток у жодній перспективі. Правова дезадаптація стає наслідком неможливості впоратися зі своїми природними суперечностями психологічних якостей, їхніх процесів та станів у межах правового поля. Непродуктивний вихід для таких людей – деструктивне порушення вираженого у законодавстві права. Це виявляється через відчуження людини у праві; несприйняття, заперечення, викривлення і/або спрощення нею правових цінностей. У підсумку ці характеристики ступеня правового виховання людини виявляють ілюзорність варіацій сутнісних змін правових чинників у її психології, детермінуючи порушення нею чинних норм права. Психологічний зріз правосвідомості таких людей частиною культури не стає, адже не може стати елементом відтворення правової культури та її мультиплікаційного ефекту ані для індивіда, ані для групи людей.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукового завдання, що виявляється у виробленні теоретичних засад генезису і трансформацій психологічного типу праворозуміння. У результаті проведеного дослідження, сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети, зокрема:

1. Представлено історіографію дослідження феномену психологічного типу праворозуміння. Осмислення правової дійсності – незамінний інструмент розкриття антропної сутності права в усі епохи людської історії, від епохи Античності і дотепер. Незалежно від факту визнання людини осередням

Всесвіту і метою усього, що відбувається у світі, знання про взаємовпливи психіки людини і права об'єктивно існували і потребували наукової розробки. На початку ХХ ст. всесвітньо відомий правник Л. Й. Петражицький узагальнив наявну інформацію про інструментальні можливості психологічних знань до пізнання правової дійсності. Після такої концептуалізації і за рахунок використання її результатів, зріс когнітивний потенціал юридичної науки. Наступний етап доктринального розвитку психологічної теорії праворозуміння обмежується часом творчості безпосередніх учнів засновника цієї теорії. Третій етап являє собою популяризацію та розвиток психолого-правових ідей ідеологами і послідовниками зазначеної теорії в усіх високорозвинених країнах світу. Часові межі цього етапу досліджень і використання психологічного типу праворозуміння охоплюють й нинішні часи.

Сформульовано визначення психологічного типу праворозуміння як обрання емоцій, почуттів, інтелекту, волі і духу людини теоретичними підставами (концептами, способами, інструментами тощо) для пізнання та осмислення правового буття (загальнообов'язкового, повторюваного, соціально корисного тощо). Психологічна типологізація рефлексії права у людській свідомості відбувається на тлі системи однорідних засад одного психічного порядку, що визначають специфічний підхід до розуміння змісту та сутності права.

Доведено, що окремо узята або системно оцінена дія елементів психіки людини, її методологічної ролі у правопізнанні знаходиться в основі психологічного типу праворозуміння. Відповідно право виникає та діє як наслідок стимулювання потрібних і пригнічення шкідливих мотивів (імпульсів) у поведінці людини. Тоді обов'язковості нормам надає не так держава, як атрибутивно-імперативні переживання людей – психологічно-ментальні установки, переконання адресатів і носіїв правових норм, їхні чуттєві, інтелектуальні та інколи містичні інтуїтивні переживання. Генетично саме право, його структура та функціонування у суспільстві явища антропоморфні, детерміновані духовним світом людини.

Визначено, що соціально-психологічний образ права виявляється у стійкому поєднанні індивідуальних психічних властивостей та системи соціально значущих якостей людини, її мірі оволодіння соціальними цінностями та здатністю до їх реалізації. Праворозуміння відбувається ресурсами системи інтелектуальних, емоційних і чуттєвих, а також вольових властивостей людини. Імпульси від емоцій, їхній розвиток у правових почуттях та постійний зв'язок з ментальною структурою особистості – основа для розуміння діючого права. Поєднані з вольовими якостями, ці елементи психіки придатні до конструювання нових норм права, інтерпретації та розвитку їх на найвищих рівнях когнітивності. З'ясовано, що якщо норми права не торкаються свідомості людини, залишають її байдужою, тоді самі

вони втрачають своє соціальне призначення – регулятивний, охоронний, захисний потенціал.

Встановлено, що психічні стани, як динамічні складові психіки людини, виявляють психологічні властивості особистості на конкретний історичний момент часу. Психічні прояви – динамічні й постійні, доповнюються статичними елементами – образами, уявленнями та іншими результатами процесів усвідомлення права. Людина бере участь у правових відносинах, наповнює їх сенсом та розвиває, з огляду на винятково власні уявлення про право, його образи в індивідуальній свідомості, бажання, прагнення, потреби, інтереси, потяги, пристрасті тощо. Психічні стани у вигляді правових установок, виявляють готовність до дії, часто відповідно до неусвідомлених підстав попереднього досвіду правових відносин. Водночас невідповідність правових стереотипів фактам життєвих обставин вимагає від людини напруженої психічної роботи для корегування наявних у неї стереотипів та винайдення адекватного обставинам рішення. Правові переконання – важливий психічний стан впевненості в отриманні конкретних результатів, що ґрунтується на відповідності дій суб'єкта обставинам справи.

Визначено, що право властиве біологічно-енергетичній частині людської природи, проте проявляються правові якості і знання винятково у соціумі. Рівень якості таких проявів залежить від цивілізаційного розвитку суспільства, до якого належить індивід. Найголовнішими орієнтирами у психологічному типі праворозуміння залишається свідомість і психіка, де перша стала вищим рівнем розвитку останньої. Свідомість являє собою картину світу, яку бачить людина, будучи у діях і станах її частиною. Правова частина цієї картини – сфера регулярно повторюваних, стійких, суттєвих, необхідних та обов'язкових соціальних взаємозв'язків. Осмислені правила таких відносин складають зміст правової свідомості – системи відображення правової дійсності у поглядах, теоріях, концепціях, почуттях, уявленнях людей про право, його місце та роль щодо забезпечення свободи особи та інших загальнолюдських цінностей; систему понять, поглядів, уявлень і почуттів чинного або бажаного юридичного права, а також діяльності, пов'язаної з цим правом. Розгортання онтології правосвідомості суб'єктів права через опис сутностей, понять які їх ідентифікують через сукупність (систему) обов'язкових ознак, принципи дії і класифікаційні розподіли, а також низка інших когнітивних засобів усуває поширення небезпечних для суспільства ілюзій відносно права, видимості та несправжності того, що номінують правовим. Правова свідомість як чуттєве й раціональне сприйняття світу права, розкриває глибинну сутність мотивів, діянь суб'єктів у реальному житті. За своїм змістом, правосвідомість – одна з форм буття права; складне системне правове явище, що структурно утворено чуттєвим на рівні правової психології та ментальним – правової ідеології.

Підкреслено, що проявами психічних складових свідомості у праві стають відчуття справедливості, повага до прав і свобод людини, байдужість до беззаконня або страх перед відповідальністю, емоційна реакція людей на дії інших людей, на рішення органів публічної влади. Загалом, це стихійна, несистематизована і найпоширеніша форма усвідомлення права, яка тією чи іншою мірою, притаманна усім суб'єктам і може виникнути з приводу будь-якого правового явища.

З'ясовано, що якість усвідомлення людиною права – визначальний критерій для типологізації правової культури. За цим критерієм виокремлено правову культуру пересічного, професійного та наукового рівнів. Її також класифіковано на інституційну та не інституційну форми – за критерієм офіційної легітимованості; на індивідуальну, групову та суспільну – за суб'єктом. Психологічний вимір усіх цих класифікацій виявляється через ознаку усвідомленості норми права у тих або інших правових відносинах, власне, як і самих цих відносин. Людина юридична тоді, коли своєю поведінкою відображає найбільш корисний спосіб розвитку суспільства. Домінантною стає індивідуальна правова культура як наслідок унікальних психологічних трансформацій окремої людини, її здатності усвідомити та згенерувати ті прогресивні образи про право, яких немає у свідомості інших. Учені-правники – єдиний тип людей, які здатні надавати правовим формулюванням довершеності, а також здатні професійно творити право, забезпечуючи соціальний прогрес. Поєднання описаних форм правотворення – результат у належний спосіб розвиненої психіки, що виступає або повинна виступати орієнтиром поведінки для усіх інших людей, зокрема політиків, чиновників та інших уповноважених населенням представників публічної влади, витісняючи з їхньої свідомості усього антропурійного.

Відзначено, що утвердження цінностей і принципів права у повсякденній соціальній активності людини, одночасно, усуває правопорушення, соціальні напруження і конфлікти, які не сприяють безпосередньому зміцненню правових засад, а зумовлюють невинуватене руйнування правового ладу, традиційної правової культури, підвищення рівня правового нігілізму і дилетантства тощо. Встановлено, що усвідомлюються тільки ті образи, які наявні у психіці. Потенційно завжди залишаються у психіці образи неусвідомлені. Це сфера підсвідомого, що впливає на правову культуру. Відповідно проблема правопорушень генетично обумовлюються відхиленнями усвідомлених образів права у дії, деконструкцією дії підсвідомих образів на усвідомлені образи про право або відсутністю потрібних образів загалом. Останнє – наслідок відсутності належної роботи на рівні правової ідеології, правового виховання. Загальними для будь-якої людини стають такі вади

сприйняття і трансляції правової інформації, як демагогія, дилетантизм, ідеалізм, інфантилізм, марнославство тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Дергунова О. І. Психологічно-правові поняття в сучасному суспільстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 3-2. Том 4. Частина III. С. 55–59.

2. Дергунова О. І. Джерела впливу психологічної теорії у сучасній юриспруденції. *Форум права*. 2017. № 4. С. 73–79.

3. Дергунова О. І. Психологічні аспекти правового регулювання. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 28. С. 12–14.

4. Дергунова О. І. Сутність та зміст поняття психологічного типу праворозуміння. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1 (16). Том 2. С. 8–12.

5. Дергунова О. І., Корчевна Л. О. Щодо проблем визначення права. *National law journal: theory and practice*. 2017. № 4 (26). С. 22–25.

6. Дергунова О. І. Співвідношення моралі і права в ученні Льва Петражицького. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 6. Том 3. С. 7–12.

7. Дергунова О. І. Щодо питання про самодостатню мотивацію у сфері права. *Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 27–28 травня 2016 р. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2016. С. 11–13.

8. Дергунова О. І. Складові психологічного типу праворозуміння. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 12–13 серпня 2016 р. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2016. С. 7–10.

9. Дергунова О. І. Організаційні функції влади у психологічній теорії права. *Законодавство України у світлі сучасних активних реформаційних процесів*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 14–15 жовтня 2016 р. Київ: Центр правових наукових досліджень, 2016. С. 7–9.

10. Дергунова О. І. Система психічних властивостей людини у теорії психологічного праворозуміння: концептуальна модель. *Право як ефективний суспільний регулятор*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 17–18 лютого 2017 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2017. С. 10–13.

11. Дергунова О. І. Місце та роль психічних властивостей людини у теорії психологічного праворозуміння. *Юридичні наукові дискусії як фактор*

сталого розвитку правової доктрини та законодавства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 7–8 квітня 2017 р. Київ: Центр правових наукових досліджень, 2017. С. 7–9.

12. Дергунова О. І. Статус договору в психологічному вченні про право. *Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 27–28 жовтня 2017 р. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2017. С. 14–15.*

АНОТАЦІЯ

Дергунова О. І. Психологічний тип праворозуміння: теоретичні основи генезису і трансформацій. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2019.

У дисертації вироблено теоретичні засади генезису і трансформацій психологічного типу розуміння права, яке відображає вплив життєвих центрів кожного та реагує на них, проте складається з соціально гармонізованої системи таких антропних енергій, виявляючи, як єдине ціле, властиві тільки йому сутність та закономірності перетворень. Визначено історіографію та методологію дослідження, сутність, ознаки і поняття психологічного типу осмислення права, його місце серед інших теорій праворозуміння. Виявлено гносеологічну продуктивність антропологічного, соціологічного та синергетичного методологічного підходів в осмисленні онтологічних, екзистенційних та інших супутніх кореляцій психології індивідів та її відображення у праві. Розкрито концепти, особливості, види і когнітивний потенціал психічних процесів та станів людини у праві.

Ключові слова: воля, емоції, інтелект, правова культура, почуття, праворозуміння, правосвідомість, психічний стан, психічні процеси, психологічний тип.

АННОТАЦИЯ

Дергунова О. И. Психологический тип правопонимания: теоретические основы генезиса и трансформаций. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2019.

В диссертации разработаны теоретические основы генезиса и трансформаций психологического типа понимания права, которое испытывает влияние жизненных центров каждого и реагирует на них, однако состоит из социально гармонизированной системы таких антропных энергий, проявляя, как единое целое, присущие только ему сущность и закономерности преобразований. Определена историография и методология исследования, сущность, признаки и понятие психологического типа осмысления права, его место среди других теорий правопонимания. Выявлена гносеологическую продуктивность антропологического, социологического и синергетического методологических подходов к осмыслению онтологических, экзистенциальных и других сопутствующих корреляций психологии индивидов и ее отражения в праве. Раскрыты концепты, особенности, виды и когнитивный потенциал психических процессов и состояний человека в праве.

Ключевые слова: воля, эмоции, интеллект, правовая культура, чувства, правопонимание, правосознание, психическое состояние, психические процессы, психологический тип.

SUMMARY

Derhunova O. I. Psychological type of legal thinking: theoretical foundations of genesis and transformation. – Manuscript.

The thesis for a candidate's degree by the specialty 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and legal doctrines. – Taras Shevchenko National University of Kyiv of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2019.

The dissertation is revealed of the theoretical foundations of the genesis and transformations of the psychological type of legal understanding.

The historiography of the study of the phenomenon of psychological type of legal understanding is presented. Understanding legal reality is an indispensable tool for revealing the anthropic essence of law in all eras of human history. In the early twentieth century the world-renowned lawyer L. Petrazhytsky summarized the information on the instrumental possibilities of psychological knowledge for the knowledge of legal reality. The next stage in the doctrinal development of the psychological theory of law is limited in time to the creativity of the immediate students of the founder of this theory. The third stage is the promotion and development of psychological and legal ideas by the followers of this theory in all highly developed countries of the world.

The author defined the psychological type of legal thinking as a choice of emotions, feelings, intelligence, will and spirit of man as theoretical grounds for knowing and understanding the legal life. Psychological distinguishing types of the law reflection in the human mind occurs in the outline of a system of homogeneous

foundations of the same mental order, defining a specific approach to understanding the content and essence of law.

It is proved that the action of elements of the human psyche in orthodoxy is the basis of the psychological type of legal understanding. At that time, it is not so much the state that is bound by the norms as the attributive-imperative experiences of the people. Genetically the law itself, its structure and functioning in society are anthropomorphic phenomena determined by the spiritual world of man.

In the dissertation it is determined that the socio-psychological image of law is manifested in a stable combination of individual mental properties and the system of socially significant qualities of a person. Important is the degree of mastery of a person's social values and ability to realize them.

It is established that mental states are dynamic components of human psyche. Mental manifestations are dynamic and constant, complemented by static elements – images, representations and other results of the processes of awareness of law. A person engages in legal relationships, fills them with meaning and develops based solely on their own conceptions of law.

It is determined that law is inherent in the biological-energetic part of human nature, but legal qualities and knowledge are manifested exclusively in society. The level of quality of such manifestations depends on the civilizational development of the society to which the individual belongs. Consciousness is a picture of the world that a person sees. The legal part of this picture is a sphere of regularly repeated, persistent, essential, necessary and obligatory social interconnections. The meaningful rules of such relations constitute the content of legal consciousness. It is a system of reflecting legal reality in the views, theories, concepts, feelings, perceptions of people about the law, its place and role in ensuring the freedom of the individual and other universal values.

It has been found that the quality of human rights awareness is a determining criterion for highlighting the legal culture types. By this criterion the psychology of everyday life and the psychology of a professionally trained person and a scientist are distinguished. Legal culture is classified into institutional and non-institutional forms; on individual, group and public. The psychological dimension of all these classifications is manifested by the sign of awareness of the rule of law in particular legal relationships.

It is noted that the assertion of values and principles of law in everyday social activity of a person excludes offenses, social tensions and conflicts. During the dissertation work it is established that only those images that are present in the psyche are realized. Potentially always unconscious images always remain. It is the sphere of the subconscious that influences the legal culture.

Key words: will, emotions, mentality, legal culture, feelings, legal understanding, legal awareness, mental state, mental processes, psychological type.

Гарнітура Таймс. Формат 60x84/16.
Наклад 120. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 0,9.
Підписано до друку 16.01.2020. Замовлення 106.

Надруковано в «МП Леся».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.

«МП Леся» 03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: (066) 60-50-199, (098) 455-41-17
E-mail: lesya3000@ukr.net